

ARİSTOTELES'İN DÖNÜŞÜMÜ
ANTİK ŞÂRİHLER VE ETKİLERİ
EDİTÖR
RICHARD SORABJI

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0233
Felsefe: 023

ARİSTOTELES'İN DÖNÜŞÜMÜ
ANTİK ŞÂRİHLER VE ETKİLERİ
EDİTÖR: RICHARD SORABJI

Türkçesi
Muhammet Fatih Kılıç

Özgün Adı
Aristotle Transformed
The Ancient Commentators and Their Influence

Proje Editörü ve Son Okuma
M. Halit Çelikyön

Kitap Editörü
Merve Nur Yaman
Halid Metin Yolcu

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

VakıfBank Kùltür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2023

©Richard Sorabji & Contributors, 1990, 2016, 2020
together with the following acknowledgment: "This
translation of *Aristotle Transformed*, Second Edition
is published by arrangement with Bloomsbury
Publishing Inc.

ISBN 978-625-6385-55-9

*Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür
Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek
şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının
yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik
araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali
hakları saklıdır.*

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi
B Blok No: 29/1/1 Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Ağustos 2023

ARİSTOTELES'İN
DÖNÜŞÜMÜ
ANTİK ŞÂRİHLER VE ETKİLERİ

EDİTÖR

RICHARD SORABJI

TÜRKÇESİ
MUHAMMET FATİH KILIÇ

RICHARD SORABJI

1934'te Oxford'da doğdu. İlk olarak Cornell Üniversitesi'nde görev aldıktan sonra 1970'te İngiltere'ye dönerek King's College London'ın öğretim kadrosuna dahil oldu ve 1981'de Antik Felsefe Profesörü olarak atandı. 1985-1986 yılları arasında Aristoteles Derneği'nin başkanlığını yürüttü ve 1987 yılında uluslararası *Ancient Commentators on Aristotle* projesini başlattı. Antik felsefeye yaptığı hizmetlerden dolayı 1999 yılında Britanya İmparatorluk Nişanı'na (CBE) layık görüldü ve felsefe akademisine yaptığı hizmetlerden dolayı şövalye ilan edildi. Hâlen King's College London'da fahri felsefe profesörü olarak görev yapmaktadır.

MUHAMMET FATİH KILIÇ

1982'de Çaykara/Trabzon'da doğdu. İstanbul İmam Hatip Lisesi'ni (2001), İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni (2005) ve aynı üniversitesinin Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi (2006). "İbn Sînâ'nın Sebeplik Teorisi" başlıklı teziyle İslam felsefesi doktoru oldu (2013). "Osmanlı dönemi Tehâfütleri" başlıklı doktora sonrası araştırmasını Kanada McGill Üniversitesi'nde tamamladı (2016). Hâlen Frankfurt Başkonsolosluluğu'nda Eğitim Ataşesi olarak çalışmaktadır. İleri düzeyde İngilizce ve Arapça, temel düzeyde Yunanca bilen Kılıç'ın kaleme aldığı iki kitabı ile klasik ve klasik sonrası dönem İslam düşünce ve müzik sahasında yayımladığı çok sayıda makalesi ve çevirileri bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Birinci Baskıya Önsöz	11
Teşekkür	13
Katkıda Bulunanların Listesi	15
İkinci Baskıya Giriş	17
Richard Sorabji	

BİRİNCİ BÖLÜM

Aristoteles'in Antik Şârihleri	57
Richard Sorabji	

İKİNCİ BÖLÜM

<i>Commentaria in Aristotelem Graeca</i> Üzerine Bir İnceleme	93
Karl Praechter	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Aristoteles'in İlk Şârihleri	119
Hans B. Gottschalk	

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bir İskender Okulundan Söz Edilebilir mi?	151
Robert W. Sharples	

BEŞİNCİ BÖLÜM

Themistios Aristoteles'in Son Meşşâî Şârihi mi?	185
Henry J. Blumenthal	

ALTINCI BÖLÜM

Porphyrrios'a Göre Plotinos ve Aristoteles Uyumu	199
Pierre Hadot	

YEDİNCİ BÖLÜM

Porphyrrios'un Mantık Mirası: Bir Yeniden İnşa	217
Sten Ebbesen	

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Syrianos Aristoteles'i Nasıl Değerlendirmiştir?	257
H.D. Saffrey	

DOKUZUNCU BÖLÜM	
Sonsuz Etki Gücü: Aristoteles'in Fizik ve Teolojisi Richard Sorabji	265
ONUNCU BÖLÜM	
Hermeias Oğlu Ammonios'un Metafiziği Koenraad Verrycken	287
ON BİRİNCİ BÖLÜM	
Philoponos Düşüncesinin Gelişimi ve Kronolojisi Koenraad Verrycken	325
ON İKİNCİ BÖLÜM	
Yunan ve Arap Kaynaklarında Simplikios'un Hayatı ve Eserleri Ilsetraut Hadot	371
ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
<i>De Anima</i> Şerhlerinde Yeni-Platoncu Unsurlar Henry J. Blumenthal	403
ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
İskenderiyeli Şârihler ve Şerhlerine Giriş L. G. Westerink	427
ON BEŞİNCİ BÖLÜM	
Boethius'un Aristoteles Üzerine Şerhleri James Shiel	457
ON ALTINCI BÖLÜM	
Aristotelesçi Bir Şârih Olarak Boethius Sten Ebbesen	487
ON YEDİNCİ BÖLÜM	
Anna Comnena Hakkında Yayınlanmamış Bir Cenaze Konuşması Robert Browning	509
ON SEKİZİNCİ BÖLÜM	
Yunan Şârihlerde Aristoteles'in <i>Etik</i> 'i H.P.F. Mercken	525

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

- Philoponos: “İskender” ve Orta Çağ Mantığının Kökenleri 569
Sten Ebbesen

YIRMİNCİ BÖLÜM

- Şârihlerde Aristoteles’in Soyutlama Teorisi 589
Ian Mueller

- Kitap Kapağındaki Resimle İlgili Bir Not: Ulocrino’nun “Aristoteles ve Afrodisiyaslı
İskender” Levhası 611
Donald R. Morrison

- İkincil Literatürden Seçilmiş Kaynakça 617
Dizin 661

ARİSTOTELES'İN ANTİK DÖNEM ŞÂRİHLERİ

GENEL EDİTÖR: Richard Sorabji, Birleşik Krallık'taki Oxford Üniversitesi Wolfson College'ta Fahri Öğretim Üyesi ve Londra King's College'ta Emeritus Profesör; Michael Griffin, Kanada'daki British Columbia Üniversitesi Felsefe ve Klasikler Bölümü'nde Yardımcı Doçent.

(Richard Sorabji'nin editörlüğünü yaptığı), Aristoteles'in Dönüşümü, Aristoteles hakkında yazılmış ve günümüze ulaşan felsefi şerhlerin tercüme edildiği diziye rehber teşkil eden bir kitaptır. Antik Şârihler Projesi için ancientcommentators.org.uk adresinde bir internet sitesi oluşturulmuştur. Söz konusu dizi hakkındaki ayrıntılar ve güncellenmiş kaynakça için okuyucuların bu sayfaya başvurmaları önerilir.

“Aristoteles ve Afrodisiash İşkender” konulu bronz levha Ulocrino imzası taşımaktadır (bkz. Donald R. Morrison'un bu kitabın sonundaki kısa yazısı). Londra'daki Victoria ve Albert Müzesi'nden alınan izinle çoğaltılmıştır.

BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Aristoteles üzerine yazan Antik dönem şârihlerinin öyküsü daha önce enine boyuna hiç anlatılmamıştı. Burada, hem İngilizceye çevrilmiş ya da revize edilmiş bazı klasik makalelerden hem de en güncel araştırmalardan yararlanılarak söz konusu şârihlerin öyküsü ilk kez bütünlüklü olarak oluşturulmuştur. Bazı bölümlerde, alandaki uzmanların bile pek aşına olmadığı revizyon önerilerinde bulunulacaktır. Şârihlerin felsefi ilgileri ise başka bir yerde resmedilmiştir.¹ Buradaki amaç, şârihlerin felsefi ilgisini yeniden betimlemekten ziyade, kendisi hakkında daha ileri düzeyde bir felsefi tartışmanın ve diğer türden tartışmaların yapılabileceği şerh geleneğinin arka planını ortaya koymaktır.

Şârihlerin önemi, bir yönüyle Aristotelesçi ve Yeni-Platoncu okulların düşüncelerini ve tedrisatını temsil etmelerinde, diğer yönüyle kayıp felsefi eserlerden birçok orijinal alıntıyı koruyarak Antik Yunan felsefesinin 1100 senelik panoramasını sunmalarında yatmaktadır. Daha da önemlisi, aşağıdaki bölümlerin bazılarında, şârihlerin, daha sonraki dönemde İslam ve Avrupa felsefesi üzerinde derin etkiler oluşturduğu ortaya çıkmaktadır. Bu, kısmen Orta Çağ ve Rönesans bilimine ilham veren Aristoteles karşıtı malzemeyi korumalarından, ama daha çok, Aristoteles'i, Hristiyan Kilisesi tarafından kabul edilebilir hâle gelecek kadar dönüştürülmüş bir surette sunmalarından kaynaklanıyordu. Daha sonraki düşünürlerin görüşlerinin arka planını, sadece orijinal Aristoteles değil, dönüştürülmüş ve şârihlerin felsefesine yerleşmiş olan bu Aristoteles oluşturmaktadır.

1987'den itibaren şerhlerin çoğu, "Aristoteles'in Antik Şârihleri" projesi bünyesinde (projenin baş editörü: Richard Sorabji), Duckworth ve Cornell Üniversitesi Yayınları tarafından İngilizceye çevrilip yayımlanmaktadır. Elinizdeki kitap, bu çevirilere bir giriş olması bakımından hizmet edecektir.

Bu kitabın 1., 4., 10., 11., 19. ve 20. Bölümleri yeni yazılmış metinlerdir. 2., 6., 8. ve 12. Bölümleri başka dillerden çevrilmiş yazılardır. 5., 9., 14., 15. ve 18. Bölümler ise büyük oranda revize edilmiş yazılardan oluşmaktadır. Diğer bölümler ise içinde geçen Yunanca ve Latince pasajların çevrilmesiyle daha küçük çapta revizyona uğramıştır. Kitaptaki bazı bölümlerin ilk versiyonlarını teşkil eden yazılar şu şekilde sıralanabilir:

1. Örnek olarak bkz. *Time, Creation and the Continuum and Matter, Space and Motion* ve *Philoponus and the Rejection of Aristotelian Science*, London and Ithaca N.Y. 1983, 1988, 1987 künyeli eserin ilgili cildi.

İkinci bölüm: Karl Praechter, "Die griechischen Aristoteleskommentare", *Byzantinische Zeitschrift* 18, 1909, 516-38.

Üçüncü bölüm: Hans B. Gottschalk, "Aristotelian philosophy in the Roman world from the time of Cicero to the end of the second century AD", W. Haase (ed.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* II, 36.2, Berlin 1987 içinde, s. 1089-112 ve 1150-1.

Beşinci bölüm: H.J. Blumenthal, "Themistius, the last Peripatetic commentator on Aristotle?", *Arktouros, Hellenic Studies presented to Bernard M. W. Knox on the occasion of his 65th birthday*, Berlin 1979.

Altıncı bölüm: Pierre Hadot, "L'harmonie des philosophies de Plotin et d'Aristote selon Porphyre dans le commentaire de Dexippe sur les *Catégories*", *Plotino e il Neoplatonismo in Oriente e in Occidente*, Problemi attuali di scienza e di cultura 198, Accademia Nazionale dei Lincei, Rome 1974 içinde, 31-47.

Yedinci bölüm: Sten Ebbesen, *Commentators and Commentaries on Aristotle's Sophistici Elenchi*, 3 cilt, c. 1 = *Corpus Latinum Commentariorum in Aristotelem Graecorum (CLCAG)*, c. 7, kısım 1, Brill, Leiden 1981,133-70.

Sekizinci bölüm: H.D. Saffrey, "Comment Syrianus, le maitre de l'ecole neoplatonicienne d'Athenes, considerait-il Aristote?", Jürgen Wiesner (ed.), *Aristoteles: Werk und Wirkung*, c. 2, Berlin 1987 içinde.

Dokuzuncu bölüm: Richard Sorabji, "Infinite power impressed: the transformation of Aristotle's physics and theology", Sarah Hutton ve John Henry (ed.), *New Perspectives in Renaissance Thought: Essays in the History of Science, Education and Philosophy in memory of Charles B. Schmitt*, London 1989 içinde.

On ikinci bölüm: Ilsetraut Hadot, "La vie et l'oeuvre de Simplicius d'après des sources grecques et arabes", *Simplicius - sa vie, son oeuvre, sa survie*, Peripatoi 15, Berlin 1987, 3-39.

On üçüncü bölüm: H.J. Blumenthal, "Neoplatonic elements in the De Anima commentaries", *Phronesis* 21,1976, 64-87.

On dördüncü bölüm: L.G. Westerink, *Anonymous prolegomena to Platonic Philosophy*, Amsterdam 1962, giriş, xxxii.

On beşinci bölüm: James Shiel, "Boethius' commentaries on Aristotle", R. Hunt, R. Klibansky, L. Labowsky (ed.), *Medieval and Renaissance Studies* 4,1958 içinde, 217-44.

On altıncı bölüm: Sten Ebbesen, "Boethius as an Aristotelian scholar", Jürgen Wiesner (ed.), *Aristoteles: Werk und Wirkung*, c. 2, Berlin 1987 içinde.

On yedinci bölüm: Robert Browning, "An unpublished funeral oration on Anna Comnena", *Proceedings of the Cambridge Philological Society* n.s. 8, 1962, 1-12.

On sekizinci bölüm: H.P.F. Mercken, *The Greek Commentaries on the Nicomachean Ethics of Aristotle in the Latin Translation of Robert Grosseteste*, c. 1 = *Corpus Latinum Commentariorum in Aristotelem Graecorum (CLCAG)*, c. 6, kısım 1, Brill, Leiden 1973, Giriş, *3-*29.

TEŞEKKÜR

Daha önce yayımladıkları aşağıdaki çalışmaları bu kitapta yeniden yayımlamaya ve bazı durumlarda tercüme edilmesine cömertçe izin verdikleri için eser sahiplerine teşekkür etmek istiyorum.

İkinci bölüm: BSB B.G. Teubner Verlagsgesellschaft, Leipzig.

Üçüncü bölüm: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*'in editörleri.

Dördüncü, sekizinci, on ikinci ve on altıncı bölüm: Walter de Gruyter and Co., Berlin.

Altıncı bölüm: Accademia Nazionale dei Lincei, Roma.

Yedinci ve on sekizinci bölüm: *Corpus Latinum Commentariorum in Aristotelem Graecorum*'un başkanı olan Profesör G. Verbeke.

Dokuzuncu bölüm: Charles B. Schmitt anısına 20-21 Şubat 1987 tarihinde düzenlenen sempozyumun organizatörleri.

On üçüncü bölüm: van Gorcum, Assen - Hollanda.

On dördüncü bölüm: North Holland Publishing Co., Amsterdam.

On beşinci bölüm: *Medieval and Renaissance Studies*'in editörleri.

On yedinci bölüm: Cambridge Filoloji Derneği.

"Aristoteles'in Antik Şârihleri" dizisine de olduğu gibi bu kitap çalışması-na da şu kaynaklar cömertçe finansman sağlamıştır: ABD'de bağımsız bir federal kurum olan National Endowment for the Humanities, Leverhulme Trust, British Academy, Jowett Copyright Trustees, Royal Society (Birleşik Krallık), Centro Internazionale A. Beltrame di Storia dello Spazio e del Tempo (Padova), Mario Mignucci (Padova) ve Liverpool Üniversitesi.

Elektronikle ilgili konulardaki ustalık da dâhil olmak üzere daktilo yazıları-na yapılan muazzam yatırım için John Ellis, Duran Dodson ve Eric Lewis'e; dizin oluşturma için John Ellis, Duran Dodson, Lars Mortensen ve Jean-Pierre Schneider'e teşekkür borçluyum. Şârihlerle ilgili King's College bibliyografyasının hazırlanmasındaki rolü için Titos Christodoulou'ya minnettarım. Fransızcadan üç ve Almancadan bir çevirinin tamamı Victor Caston tarafından yapılmıştır. Gertrud Watson ve D. Woods tarafından nazik bir şekilde üstlenilen bilgisayarda yazma vazifesi, bazı bölümlerin kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmesi nedeniyle son derece zordu. Sabrı ve redaksiyon becerisiyle bu kitabı ve ilgili ciltleri gün ışığına çıkaran Duckworth'taki çalışanlara ve özellikle de Deborah Blake'e teşekkür borçluyum.

KATKIDA BULUNANLARIN LİSTESİ

Henry J. Blumenthal (1936–1998) beşinci bölümü yazdığına kıdemli öğretim elemanı, on üçüncü bölümü yazarken ise İngiltere'deki Liverpool Üniversitesi'nde Yunanca alanında Gladstone Okutmanı olarak çalışıyordu. 1997'den sonra da Yunanca alanında profesör olarak çalışmıştır.

Robert Browning (1914-1997) bu kitapta yer alan bölümü yazarken Londra'daki College Üniversitesi'nde öğretim elemanıydı. 1965'ten itibaren Londra Üniversitesi'nde (Birleşik Krallık) Klasikler ve Antik Tarih alanında profesör olarak görev yaptı. Daha sonra ise Dumbarton Oaks'ta, (Washington DC, ABD) danışman olarak çalıştı.

Sten Ebbesen, Danimarka Kopenhag Üniversitesi'nde Aristotelesçi felsefi gelenek üzerine profesör olarak çalışmaktadır.

Hans B. Gottschalk (1930-2004) bu yazıyı yazdığı sırada Birleşik Krallık'taki Leeds Üniversitesi'nde Klasikler Okutmanı olarak çalışmıştır. Emekli oluncaya kadar bu göreve devam etmiştir.

Ilsetraut Hadot CNRS'de (Paris, Fransa) araştırma direktörü olarak çalıştıktan sonra emekli olmuştur.

Pierre Hadot (1922-2010), bu yazıyı yazdığı sırada École Pratique des Hautes Études'de araştırma direktörüydü. 1982'den itibaren Collège de France'ta Helenistik Düşünce ve Roma Düşüncesi Tarihi alanında profesör olarak çalışmıştır.

H. Paul F. Mercken, bu yazıyı yazdığı sırada ABD'deki Florida Eyalet Üniversitesi'nde felsefe doçenti idi. 1978'den 1991'e kadar ise Hollanda Utrecht Üniversitesi'ndeki Felsefe Fakültesi'nde profesör olarak görev yapmıştır.

Donald R. Morrison, ABD'deki Rice Üniversitesi'nde, Felsefe ve Klasik Araştırmalar profesörüdür.

Ian Mueller (1938-2010) bu yazıyı yazdığı sırada ve emekli oluncaya kadar ABD'deki, Chicago Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak çalışmıştır.

Karl Praechter (1858-1933) bu yazıyı yazdığı sırada İsviçre'deki Bern Üniversitesi'nde Klasik Filoloji profesörüydü. 1907'den emekliliğine kadar ise Almanya'daki Halle Üniversitesi'nde Klasik Filoloji alanında profesör olarak çalışmıştır.

Peder H. D. Saffrey, Paris'teki St Jacques Manastırı'nda görevlidir.

Robert W. Sharples (1949-2010), bu yazıyı yazdığı sırada, London College Üniversitesi'nde Klasikler okutmanı olarak çalışıyordu. 1994'ten sonra ise Klasikler profesörü olarak çalıştı.

James Shiel (1921-2010) bu bölümü yazdığı sırada İrlanda'daki College Dublin Üniversitesi'nde, Klasikler alanında öğretim elemanıydı. 1963'ten itibaren Birleşik Krallık'taki Sussex Üniversitesi'nde öğretim elemanı ve ardından okutman olarak görev yapmıştır.

Richard Sorabji, Londra'daki King's College'da emeritus felsefe profesörü olarak çalışmaktadır. Birleşik Krallık'taki Oxford Üniversitesi Wolfson College'da da fahri öğretim üyesidir.

Koenraad Verrycken, Belçika'daki Antwerp Üniversitesi'nde emeritus felsefe profesörüdür.

L. G. Westerink (1913-1990) bu bölümü yazarken Hollanda'nın Emmen'de eğitim veriyordu. 1965'ten sonra ise ABD'nin Buffalo şehrindeki New York Eyalet Üniversitesi'nde Klasikler profesörü olarak çalışmıştır.

İKİNCİ BASKIYA GİRİŞ

RICHARD SORABJI

Aristotle Re-Interpreted (Londra 2016) adlı eser, ilk neşri 1990'da Duckworth tarafından yapılmış *Aristoteles'in Dönüşümü*'nün bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. *Aristotle Re-Interpreted*, geride kalan 25 yıldan daha uzun bir süre zarfında, Aristoteles şârihleri konusunda ne kadar çok şey öğrendiğimizi gösterse de bu kitaptaki orijinal makaleler, henüz keşfedilen meseleleri kavrama noktasında temel bir altyapı sağlamaya devam etmektedir. Bu makalelerin güncellenme ihtiyacı ya çok azdır ya da hiç yoktur. Fakat şayet *Aristoteles'in Dönüşümü*'nün bu yeni baskısına birkaç küçük güncelleme yapacak olursam -ki bazı durumlarda hiçbir güncellenmenin gerekli olduğunu düşünmüyorum- bu sayede okuyucuların ortaya çıkan yeni keşiflerden haberdar olmasını sağlayarak orijinal makalelerin değerini koruyacağına inanıyorum. Ayrıca bu yeni keşiflerden birçoğu *Aristotle Re-Interpreted* adlı kitapta ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Araya giren bu dönemde, iki önemli kaynak kitap derlenmiştir. Bunlardan biri, MS 600'e kadar olan şârihler hakkındayken, diğeri MS 200'e kadar olan Aristotelesçi felsefe hakkındadır.¹ Şimdi *Aristoteles'in Dönüşümü*'nün orijinal bölümlerine geçelim.

Kendi yazdığım birinci bölümde öncelikle, MÖ I. asırda Andronikos'u ve MS III. asırda Porphyrios'u, iki büyük itici güç olarak ele alıyorum. Andronikos yaptığı çalışmalarla Aristoteles'in eseri hakkında şerhler yazılmasını mümkün kılmaktayken, Porphyrios, Aristoteles'i Avrupa'daki müfredatın içine ilelebet yerleştirmiş isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümü şimdi yazıyor olsaydım, Andronikos'un talebesi Boethus'un (meşhur Latin müellif Boethius'u kastetmiyorum) hem Aristoteles üzerine kelime kelime şerh yazma fikrini icat ederek hem de onun sayısız tartışmalı yorumunu sunarak bu geleneğe ne kadar önemli katkılarda bulunduğunu eklerdim. Zira bu bilgiler şimdilerde dikkatimi celp etmiştir. Boethus'un sunduğu bu yorumlar, özellikle III. asrın başlarında, Aristoteles'in önde gelen savunucusu Afrodisiaslı İskender'den ve takip eden asırda Aristoteles'in ilk Yeni-Platoncu şârihi Porphyrios'tan gelecek olan cevapları tetiklemiştir. Ayrıca, İskender'in rakip Stoacı ve Platoncu okullardaki

1. Richard Sorabji, *The Philosophy of the Commentators 200-600 AD, A Sourcebook*, 3 cilt, Londra 2004; Robert W. Sharples, *Peripatetic Philosophy 200 BC to AD 200*, Cambridge 2010.

gelişmelere cevap verebilmek için Aristotelesçiliği nasıl yeniden inşa ettiğini de vurguladım.

MS 362-3'te hüküm süren pagan imparator Julian tarafından Suriye'nin Apamea şehrindeki, Iamblikhos'un Yeni-Platoncu okuluna yerleştirilen mozaikler hakkında bir yorum sunmuştum. O zamandan bu yana, Mısır'daki meşhur İskenderiye Okulu'nda VI. asra ait yirmi derslik hakkında arkeolojik bir kazı çalışması yapıldı. Burada bulunan odaların yapısının, felsefe öğretimi anlayışı hakkında çok şey ortaya koyduğuna inanmaktayım.²

Şârihlerle Hristiyanlık arasındaki ilişkiler hakkında birçok kez yeniden düşünüldü. Porphyrios'un Hristiyanlığı sorgulamasının, Iamblikhos tarafından sevilen Mısır dini hakkında öne sürdüğü samimi şüphelerden daha düşmanca olup olmadığı yeterince açık değildir. Iamblikhos hem Porphyrios'un derslerine katılmış hem de onu "işıtmış" biridir. Bunun Iamblikhos'un Porphyrios'un talebesi olduğu anlamına gelmesi veya aksi mümkündür. Porphyrios'un *Hristiyanlara Karşı* adlı eserinin tek bir kitap mı yoksa bir söylem dizisi mi olduğu yahut da onun *Kehanetlerdeki Felsefe (Philosophy from Oracles)* adlı eserinde pagan metinleri (*oracles*) destekleyip desteklemediği sorgulanmıştır. Daha önce söylediklerimi burada düzeltmem gerekirse Porphyrios'un, ruhban ritüelleri ya da teurjinin insanı tanrılara ulaştıracağı konusunda şüpheleri vardı ve hakikate giden yolda felsefeyi tercih ediyordu. Dahası, rahiplik gücünün baş destekçisi olan Iamblikhos'un talebeleri bile kendi içlerinde bölünmüştü. İmparator Julian, kendisini Iamblikhos teurjisine adamıştır. Nitekim onun, mozaikleri Apamea'ya yerleştirmesi de bundan kaynaklanıyordu. Fakat Julian felsefe, ruhbanlık ritüelleri ve krallık yönetimi arasında yakın bir bağlantı olduğunu ilan ederek hocasının görüşlerine açıkça karşı çıktığında, Aristoteles'in başka bir şârihi olan eski hocası Themistios'u son derece utandırmıştır.

Filozof ve şârih Ammonios'un, İskenderiye'nin Hristiyan piskoposuyla yaptığı sözde rezil anlaşma hakkında bir iddiada bulunmuştum. Bu anlaşma, 485-6 civarındaki dinî ayaklanmalardan ve bunun sonucunda pagan filozofların 488'de eziyet görmeye başlamasından sonra, pagan felsefe okulunu bir asırdan daha fazla bir süre açık tutmak için gerekli olabilir. Fakat anlaşmanın, yalnızca mistik yaşamı tebliğ etmekten uzak durmakla ilgili olduğunu düşündüm. Bu da Ilsetraut Hadot tarafından en makul yorum olarak kabul edildi.³ Ne var ki daha sonra sunmaya çalıştığım bazı kanıtlar, *Aristotle Re-Interpreted*'a yapılan katkılardan birinde ortaya

2. Richard Sorabji (ed.), *Philoponus and the Rejection of Aristotelian Science*, 2. bsk. Bulletin of the Institute of Classical Studies Suppl. 103, 2010, 1-10. Bu kısım, *The Alexandrian classrooms excavated and sixth-century philosophy teaching*, Pauliina Remes, Svetla Slaveva Griffin (ed), *The Routledge Handbook of Neoplatonism*, London 2014 içinde, 30-39'da güncellenmiştir.

3. Ilsetraut Hadot, *Athenian and Alexandrian Neoplatonism and the Harmonization of Aristotle and Plato*, Leiden 2015, 29.

çıkacağı üzere kendisine pek de taraftar bulamadı. Burada söylemek istediğim tek şey şudur: Daha önceki yazıda, Ammonios'un teurjiye yönelik olarak dinî coşkunluğu saklamayı kabul ettiğini kastetmemiştim.⁴ Yeni-Platoncuların teurjinin ne kadar başarılı olabileceği konusunda aynı fikirde olmadıklarını ve Ammonios'un bu kadar çok şeyi başardığından şüphe etme konusunda Porphyrios gibi olabileceğini düşünüyorum.

Münferit şârihleri ele alma tarzıma gelince, eski filozoflarla ilgili önemli bir sözlük 1989'da Richard Goulet tarafından Fransızca olarak derlenmeye başlanmış ve şu ana kadar alfabetik sıraya göre yedi cilt halinde Rutilius Rufus ismine kadar ulaşmıştır.⁵ Buna ek olarak, 1990'dan bu yana, Atinalı Aspasio hakkında bir kitap ve Aristoteles'in *Kategoriler*'i üzerine MS 200'e kadar yazılan şerhler hakkında bir kitap da dâhil olmak üzere, MS II. asra kadar erken dönem şârihler hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır.⁶ İskender hakkında söylediklerime ilave olarak, babasını onurlandırmak için kendi memleketinde diktiği taş bir kitabe yazdığı yazıyı söylemem yeterli olacaktır. Bu yazı, İskender'in Atina'daki Aristoteles kürsüsüne sahip olduğuna ilişkin varsayımı doğrulamaktadır.⁷ Themistios'la ilgili olarak, onun kamuya mal olmuş bir figür olduğundan daha önce söz etmiştim. Gerçekten de o, Platon ve Aristoteles felsefesinin kamusal yaşamda duyurulmasının önemli olduğuna inanan seçkin bir devlet görevlisiydi. Fakat daha önce de belirtildiği gibi, eski talebesi imparator Julian'ın görüşleri de dâhil olmak üzere, felsefenin kamusal rolü hakkında muarız anlayışlarla çatışma içine girdi. Themistios'un felsefesinin kapsamlı bir resmini elde etmek için yalnızca Aristoteles üzerine yazdığı etkili şerhlerini değil, aynı zamanda kamuya açık mektuplarını ve hatip olarak yaptığı konuşmaları da okumak gerekir. Bütün bunlar, Henry Blumenthal'in yazdığı bu kitabın 5. Bölümünü ve onun, Themistios'un Platoncu olmaktan çok Aristotelesçi olduğu önerisini okuduğumuzda anlamlı olacaktır. Ne var ki *Aristotle Re-Interpreted*'da bunun hakkında çok daha fazla şey söyleyeceğim.

4. Arkadaşım David Blank'a karşı muhalif bir görüş serdettiğim için üzgünüm. Bkz. Blank, "Ammonius Hermeiou and his school", Lloyd Gerson (ed.), *Cambridge History of Philosophy in Late Antiquity*, Cambridge 2010 içinde, c. 2 s. 659 ve "Ammonius", Edward N. Zalta (ed.). *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Sonbahar 2014 Baskısı) içinde, URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/Ammonius/>>.

5. Richard Goulet (ed.), *Dictionnaire des philosophes antiques*, Paris 1989-.

6. Antonina Alberti, Robert W. Sharples (ed). *Aspasius: The Oldest Existing Commentary on Aristotle's Ethics*, Berlin, 1999; Michael J. Griffin, *Aristotle's Category in the Early Roman Empire*, Oxford 2015. Ayrıca bkz. Richard Sorabji ve Robert W. Sharples (ed.), *Greek and Roman Philosophy MS 100 BC-200*, Bulletin on Institute of Classical Studies Suppl. 92, 2007, 502-637.

7. Angelos Chaniotis, "Epigraphic evidence for the philosopher Alexander of Aphrodisias", *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 47, 2004, 79-81.

Porphyrios kamusal yaşamdan ziyade, etik ve dini içerecek şekilde tartıştığı felsefi konuların devasa yelpazesinde farklı biçimde geniş bir alana yayılan bir filozoftu ve her ne kadar oldukça dönüştürücü ve kalıcı bir etkiye sahip olsalar da Aristoteles üzerine yazdığı şerhlerin çok ötesine geçmişti. 1990'dan bu yana Porphyrios üzerine yapılan çalışmalar, kısmen Andrew Smith'in Porphyrios'un eserinin fragmanlarını neşretmesiyle kısmen de Aristoteles üzerine yazdığı şerhlerin en önemli ve kitlesel etkiye sahip eseri olan Aristoteles'in *Kategoriler*'ine yazdığı uzun şerhinin çözümlenip tercüme edilmesiyle zenginleşmiştir. Bu, çıplak gözle görülmez; ancak *Aristotle Re-Interpreted*'da daha kısa bir versiyonda yeniden basılacak olan çok kanallı aydınlatma yöntemi⁸ kullanılarak erişilebilir hâle getirilmiştir.

Aristotle Re-Interpreted adlı kitapta, daha önce sözde-İskender'in şerhi olarak bilinen ve Aristoteles'in *Metafizik*'inin 6 ila 13. Kitaplarıyla ilgili olan karma şerhin derlenmesinde XII. ve tekrar XIII. asırda kullanılan müelliflerin -bazıları antik döneme aittir- kim olduğuna ilişkin yeni bir yapılandırma sunulacaktır. Ayrıca İskender'in 1. ve 2. Kitap hakkında yazdığı şerhlerin çeşitli parçalarının alternatif bir versiyonu olarak ele alınan metinlerin kim tarafından yazıldığı da ortaya çıkacaktır. Benim kaleme aldığım birinci bölümdeki başka bazı güncellemeler, diğer bölümlerle ilgili tartışmalarda gündeme gelecektir.

Karl Praechter'in kaleme aldığı ikinci bölümün son derece küçük bir güncellemeye ihtiyacı vardır. Hermann Diels'in editörlüğünde Prusya Akademisi tarafından yakın zamanda tamamlanan Aristoteles üzerine yazılmış kadim şerhlerin devasa metinlerini 1909'da incelemek hiç de az bir başarı sayılmaz. Praechter yazısında, bu vazifenin nasıl deruhte edildiğini ve önemiyetini açıklamaktadır. O, yazısında başlıca şerhleri sıralar ve bu şerhlerin amaçlarını, üslup bakımından sahip oldukları özgünlüğü açıklayarak antik felsefe okullarındaki tedrisatın nasıl kayıt altına alındığının arka planını gün yüzüne çıkarır. Dahası hangi dönemde ve hangi amaçla, standart hâle gelen bir dizi başlangıç sorusu geliştirdiklerini tartışmaya açar. Praechter'in metni, bu kitabın 10. Bölümünde Koenraad Verrycken tarafından tartışmalı olarak kabul edilen, 1910 tarihinde yayımlanmış "Richtungen und Schulen im Neuplatonismus" başlıklı makalesinin cüretkâr varsayımlarından hiçbirine sahip değildir. Metindeki faydalı notlar arasında, Olympiodoros'un bir pagan olduğunun artık şüphe götürmez olduğuna ilişkin bilgiyi zikretmek gerekir. Stephanus'un son derece geç bir tarih olan MS 610'a tarihlendirilmesi *Aristotle Re-Interpreted*'da çok güçlü bir şekilde sorgulanırken, bu kitabın 17. Bölümünde Robert Browning, Efesli Michael'i bir asır sonraya yeniden tarihlendirmektedir.

8. Bkz. Andrew Smith, *Porphyrii Philosophi Fragmenta*, Stuttgart 1993 ve Riccardo Chiaradonna, Marwan Rashed, David Sedley, "A rediscovered Categories commentary", *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 44, 2013, 129-94.

İskenderiye Okulu'ndaki hocaların Aristoteles'le ilgili bir metne sahip olup olmadıklarından ve İskenderiye'de başka bir okul kütüphanesinin bulunup bulunmadığından emin olamayız, ancak şunu biliyoruz ki Roma'da, Plotinos'un dersi başlamadan yüksek sesle okunan metinler vardı.

Bu kitabın üçüncü bölümünde Hans Gottschalk, MÖ I. asırdan MS II. asrın sonlarına kadar Aristoteles şârihlerini ve onların bazı Platoncu muhaliflerini ele almaktadır. Gottschalk yazısında en çok açıklamayı, ilk olarak ele aldığı Andronikos hakkında sunmaktadır. Ona göre Andronikos hiçbir şekilde Roma'ya gitmemiş ve Atina'da çalışmalarını sürdürmüştür. Dahası o, Andronikos'un Aristoteles hakkındaki felsefi yorumlarından ve Aristoteles'in (o zamanlar daha iyi bilinen, ancak daha sonra büyük ölçüde kaybedilen okul dışında yayılacak eserlerinin aksine) okul yazıları hakkındaki neşir faaliyetlerinden de söz eder. Gottschalk haklı olarak, Andronikos'un Aristoteles'i bir sistem içinde sunduğunu ifade etmektedir. Az evvel birinci bölüm üzerine yorumda bulunurken söylediğim gibi, Andronikos'un Atina'daki genç çağdaşı Boethus, Aristoteles hakkında ortaya koyduğu ayrıntılı ve nevi şahsına münhasır yorumuyla, bu yorumları kısmen kayıt altına alan daha sonraki şârihlerin tepkisini çekmiştir. Dolayısıyla, "skolastisizm" tanımı, bize oldukça kuru bir içerik sunduğu için özellikle Boethus'un yorumlarının bir kısmının yakın zamanda keşfedilmesinden sonra, bu, muhtemelen kullanmamamız gereken bir tanımdır. Fakat *Aristotle Re-Interpreted* adlı kitap, Boethus'un birtakım başarılarına ilişkin katkı sunacak ve yukarıda 6. dipnotta listelenen diğer yakın tarihli eserlerde Boethus'tan sonra gelen şârihlerle ilgili daha fazla ayrıntı ortaya konulacaktır. Tek büyük ihtilaf konusu, 1990'da olduğu gibi kabul edilebilecek olan Gottschalk'ın bu kitapta kaleme aldığı bölümün girişindeki tenkitli neşir ile ilgili iki sözcüktür. Jonathan Barnes 1997'de bunlara itiraz etmiştir.⁹ Tenkitli neşir, orijinal metnin ne söylemiş olabileceğini daha yakından keşfetmek için söz konusu metnin farklı nüshalarını mukayese etmek suretiyle oluşturulmaktadır. Barnes güçlü bir şekilde, Andronikos'un yaptığının bir tür tenkitli neşir olmadığını savunmuştur. Gerçekten de o, Roma'da bulunan yazma eseri incelemek için oraya gitmediyse, böyle bir tenkitli neşir yapmış olması daha az ihtimal dâhilindedir. Bu duruma karşı gösterilebilecek bir tepki, bunun Andronikos'un önemini büyük ölçüde azalttığını düşünmektir. Ancak *Aristotle Re-Interpreted*'daki bir katkı, Aristoteles'in okul yazılarının bir sistem olarak sunulması dâhil olmak üzere Andronikos'un diğer neşir faaliyetlerini de üstlendiğini göstermektedir. Buna göre, Aristoteles'in hacimli okul yazılarından hareketle parçaları birleştirerek ya da ayırarak ve bunları sistematik bir

9. Jonathan Barnes, "Roman Aristotle", Jonathan Barnes ve Miriam Griffin (ed.) *Philosophia Togata II: Plato and Aristotle at Rome*, Oxford 1997 içinde, 1-69.

okuma için tutarlı bir şekilde düzenleyerek bütünlüklü bir külliyat oluşturmak, orijinal ifadeyi tenkitli bir neşirde aramaktan çok daha değerlidir.

Dördüncü bölümde Robert W. Sharples, Aristoteles'in en büyük savunucusu ve eserlerinin en meşhur şârihi olarak Afrodisiyalı İskender'i ele alır. Fakat İskender şerhlerin dışında birçok eser daha kaleme almıştır. Bu diğer eserleri arasında, *Meseleler*'in üç kitabı, *Etik Meseleler* hakkındaki bir kitap, *Mantissa*'nın parçaları ya da nefis üzerine ağır olmayan ilave bir kitap, *Kader Üzerine* ile *Zaman Üzerine* zikredilebilir. Bu son eser, hem Arapçadan Latinceye yapılmış bir çeviride hem de sonraki dönemde yazılmış Arapça bir çeviride günümüze gelmiş ve bütün versiyonları Sharples tarafından çevrilmiştir. Aristoteles üzerine yazılan şerhlerde bir öğretim bağlamına yönelik nispeten az sayıda işaret bulunur. Bununla ilgili olarak sadece talebelere uygun bazı giriş düzeyindeki açıklamalar zikredilebilir. Şerh niteliğinde olmayan eserler öğretim amacına yönelik daha fazla kanıt sağlar. Bu kanıtların belki de en açık olanı, şerhlerde arada sırada geçse de diğer eserlerde çok daha fazla bulunan “ve ardından şöyle dedi” ve “orada bulunanlardan biri şöyle dedi” gibi ifadelerdir. Şurası açıktır ki başkalarının sözlü olarak ifade edilen görüşleri, bu pasajlarda yer almaktadır. Böylece onlarda İskender'in sınıfına ilişkin kanıt görebiliriz.

Sharples, Paul Moraux'un İskender'in öğretmenlerinden birinin, Herminus ve Sosigenes'in yanı sıra Midillili Aristoteles olduğuna ilişkin görüşüne atıfta bulunur. Ancak 2000 yılından sonra Sharples, Jan Opsomer ile birlikte İskender'in “Aristoteles'ten gelip de eserimde muhafaza ettiğim şeyler arasında ‘hiçbir şeyden meydana gelmeyen akıl’ hakkında işittiklerim de bulunmaktadır.” şeklindeki sözleri hakkında farklı bir açıklama kaleme almıştır.¹⁰ İskender'in bu cümlede kendisine atıf yaptığı kişi, kendisinden yüzlerce yıl önce yaşayan ve Meşşâi Okul'un kurucusu olan Aristoteles'e yönelik olabilir. Bu durumda söz konusu cümle şu anlama gelebilir: “Aristoteles'in, ‘hiçbir şeyden meydana gelmeyen akıl’ hakkındaki bir yorumunu işittim ve bunu da eserimde muhafaza ettim.”

Sharples tarafından burada tartışılan İskender'in *Meseleler*'inden biri, tümelerin doğası hakkındadır. Sharples burada, metne diğer insanların görüşlerinin ilave edilmiş olduğu ihtimaline inanmaya bizi sevk edecek bazı belirgin tutarsızlıkların var olduğunu düşünmektedir. Sharples, 2005 yılında bu konuya bir katkı daha yaparken,¹¹ onunkinden farklı bir bakış açısı daha *Aristoteles Re-Interpreted* adlı eserde neşredilmiştir. Fakat burada bir tartışma diğerini geçersiz kılmış değildir. Bunun yerine, bu iki yazıdan her biri İskender'in farklı zamanlarda ortaya koyduğu

10. J. Opsomer, Robert W. Sharples, “Alexander of Aphrodisias, *De Intellectu* 110,4: “Bunu Aristoteles'ten işittim.” A Modest proposal”, *Classical Quarterly* 50, 2000, 252-6.

11. Robert W. Sharples, “Alexander of Aphrodisias on universals: two problematic texts”, *Phronesis* 50, 2005, 43-55.

ifadeler arasında, mümkün olduğunca farklı bir tutarlılık arayışı sunar. Okuyucuların da burada söz konusu olan alternatifleri bilmeleri gerekir.

Sharples'in İskender'in eserlerinin ayrıntılarına yönelik kuşatıcı bilgisi göz önüne alındığında, bu bölümün, bizzat Sharples'in kendisi tarafından ileri sürülen uyarılar dışında başka herhangi bir ikazı gerekli kılmadığına inanıyorum.¹²

Beşinci bölümde yer alan Henry Blumenthal'ın makalesinin son derece dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekir. Nitekim Yeni-Platonculuğu gerçekten de çok iyi bilen bir ilim adamı olarak Blumenthal bu yazısında, Themistios'u Yeni-Platoncu değil de Aristotelesçi bir düşünür olarak sınıflandırmak suretiyle bu konuyla ilgili en yetkin araştırmayı ortaya koymaktadır. Yeni-Platoncular arasında konumlandırma konusunda ısrar etmemek için Themistios, katı kronolojik sıralamanın dışına çıkarılmıştır. Bununla birlikte Themistios, aslına bakılırsa, IV. asırda, altıncı ve yedinci bölümün konusunu teşkil eden iki Yeni-Platoncu filozof Plotinos ve Porphyrios'un vefatından birkaç on yıl sonra ortaya çıkmıştır. Blumenthal'in Aristotelesçilik hakkında ileri sürdüğü argüman inceliklidir. Çünkü sözgelimi Blumenthal, Themistios'un, Platon'un elementlerin yukarı ve aşağı hareketine ilişkin görüşünü tercih etmiş olmasını ihtimal dâhilinde görür ve bence bu değişkenlik Themistios'la benzerlik arz etmektedir. 2015 yılında Ilsetraut Hadot, Themistios'un bir Yeni-Platoncu olduğuna yönelik en büyük karşıt iddiayı ortaya koymuştur. Bu iddianın da aynı şekilde araştırılması gerekmektedir. Hadot, Themistios'un, anası ve atası olmadan (kendiliğinden) vücuda gelen kurtçukların nasıl oluştuğunu açıklamak için Platoncu idealara ihtiyaç duyduğuna ilişkin görüşünü aktararak, Themistios'u Aristotelesçi ekolden ayrı tuttuğunu ifade etmektedir.¹³ Fakat Themistios'ta geçen bu meselenin nasıl yorumlanacağı *Aristotle Re-Interpreted* adlı kitapta, en azından kendisinden alıntı yaptığım asıl iddia sahibini tatmin edecek düzeyde yeniden ele alınmaktadır. Esasında burada dikkate alınması gereken üç görüş bulunmaktadır. Çünkü ben de bu kitabın giriş bölümünde Themistios'un Yeni-Platoncu okulun bir mensubu olmadığı gibi Aristotelesçi okulun da bir üyesi olmadığını iddia etmekteyim. O sadece Aristoteles'in eserleri hakkında şerh yazar bir şârih değil, aynı zamanda imparatorluğun başkenti olan İstanbul'da Senato Başkanı olarak önde gelen ve son derece etkili bir devlet görevlisidir. Öyle ki Themistios bizzat Hristiyan olmasa da beşi Hristiyan olan altı imparatorun emrinde hizmet etmiştir. Dahası, kamusal hayatta ve bilhassa onlar için bir okulu idare ettiği

12. Sharples'in altı ciltlik çevirisinin yanı sıra onun hatırasına adanan ve Peter Adamson'ın editörlüğünü yaptığı *Bulletin of the Institute of Classical Studies* 55, 2012, s. 11-18'deki alıntı, "Alexander of Aphrodisias: Scholasticism and Innovation", W. Haase (ed.), *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II*, 36.2, Berlin 1987, 1176-1243 künyeli araştırma makalesi de dâhil olmak üzere İskender ya da sözde-İskender hakkında yazılmış yirmi üç makalesi bulunmaktadır.

13. Ilsetraut Hadot, *Athenian and Alexandrian Neoplatonism*, 74.

kamu görevlileri için hem Platon hem de Aristoteles'e dair bilgide ısrarcı olmuştur. Themistios'un Aristoteles eserleri hakkında basitleştirilmiş şerhler yazması muhtemelen okul faaliyetlerine yöneliktir. O, bu şerhleri izahat olarak adlandırırsa da esas itibarıyla bu şerhler sonraki şârihler üzerinde muazzam bir etki yaratmıştır. Tıpkı Ilsetraut Hadot'nun yaptığı gibi, Themistios'un kamusal konulardaki konuşmalarını ve mektuplarını ön plana çıkarmak önem arz etmektedir.¹⁴ Nitekim o, bu konuşma ve yazılarında, babasının hem Platon'u hem de Aristoteles'i nasıl sevdiğini ve ayrıca devlet görevlilerinin her iki filozofun ahlâkını halka nasıl aşılması gerektiğini büyük bir sempatiyle anlatmaktadır. Ana-babasız meydana gelen kurtçukların oluşumu, görünüşe göre Platoncu idealara ihtiyaç duymamaktadır. Ne var ki Themistios'un şerhi, mümkün olduğu ölçüde hem Aristoteles'e hem de Platon'a hakkını vermeye çalışmakta, ancak bunu sınırlı bir düzeyde başarabilmektedir. Themistios, bizim Yeni-Platoncu olarak sınıflandıracağımız ilk iki düşünür olan Plotinos ve Porphyrios'a cevap vermekte, ancak onları sadece Platoncular olarak görmektedir. Nitekim Themistios'un yaşadığı dönem, bu iki ismin yeni bir okulu temsil ettiklerini öngörmek için henüz çok erkendir. Themistios'un bir şeyin kendiliğinden oluşumu konusundaki tartışması, Plotinos'un Platoncu bir nitelik taşıyan bazı düşüncelerinden yararlanır. Fakat Platon ve Aristoteles'i uzlaştırmak zorlaştığında, uyumla ilgili meseleleri ayrıntılı olarak inceleme işinin, kamu görevlileri yetiştiren bir öğretmenin vazifesi olduğunu düşünmediğinden şüpheliyim. Onun pek de hoşlanmadığı adım, eski talebesi İmparator Julian tarafından atılmış ve Hristiyanlar onu mürtet olarak adlandırmıştı. Çünkü o, pagan dinini yeniden dayatmaya çalışmış, bu çerçevede Themistios'un felsefenin kamusal yaşamdaki rolüne ilişkin anlayışına açıkça karşı çıkmış ve onun "yeni şarkı" dediği şeye dayanarak kamusal yaşamı yönlendirmeye başlamıştı. Bu adım, teurji (insan fiillerinde doğaüstü ya da ilahi güçlerin etkisi) olarak adlandırılan rahip ritüeline ve Porphyrios'un filozoflar için reddettiği hayvanların kurban edilmesine sürekli olarak atıfta bulunan lamblikhosçu Yeni-Platonculuğun bir versiyonuydu.

Bana kalırsa Themistios'u Yeni-Platoncu okulun bir üyesi olarak düşünmek hayli zordur. Aslına bakılırsa Yeni-Platonculuk tabiri, Themistios'un (herhangi bir Aristotelesçiden çok daha fazla) anlayamayacağı bir terimdi. Çünkü Themistios, teurjinin büyük güçlerine bir noktaya kadar inandığını belirterek Julian'ın yönetimi altında hayatını kolaylaştırma fırsatını asla kullanmadı. Dahası Themistios, babası ve kayınpederinden başka hiçbir felsefe hocası olmadığını ifade etmektedir.¹⁵ Bu da bir Yeni-Platoncu için alışılmadık bir durumdur. Ayrıca Themistios, öyle

14. Themistios'un Süryaniceden çevrilmiş olan bir diğer ilişkili eseri, Aristoteles'in Antik Şârihleri dizisinde ortaya çıkacaktır.

15. Themistios, *Oration* 21 ("imtihan eden ya da filozof"), 244.